AUCHITHYAM
(A Monthly Peer-Reviewed Online Telugu Research Journal)
Language & Literature | Linguistics | Arts & Humanities | Social Sciences
ISSN 2583-4797 (Online)
Publishing by: Dr. Rambhatla Parvatheeswara Sarma, Dr. RVRM Trust, 12-121/17, Flat No. 402, Satyanagar, Chinamusidiwada, Pendurthy, Visakhapatnam-531173. AP, India. +91 9247859580.

AUCHITHYAM | Volume-7 | Issue-11 | October 2026 | Peer-Reviewed | ISSN: 2583-4797

ఔచిత్యమ్ పరిశోధన మాసపత్రిక ఆరవ వార్షికోత్సవ సంచిక

2. భారత దేశంలో కామిక్స్ జర్నలిజం: పొలిటికల్ కార్టూన్లు

డా. ఎస్. మహమ్మద్ షమీర్
అసిస్టెంట్ ప్రొఫెసర్ (పార్ట్ టైమ్), జర్నలిజం శాఖ,
సురవరం ప్రతాపరెడ్డి తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
హైదరాబాద్. తెలంగాణ.
Cell: 9573678870 | Email: smd.shameer@gmail.com

Received: 20 Sep 2026 | **Accepted:** 24 Sep 2026 | **Published:** 01 Oct 2026
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24001173
Article Perma Link: https://www.auchithyam.com/2026/oct_2026/full_papers/october26_02.php

ABSTRACT

భారతీయపత్రికారంగంలో రాజకీయ కార్టూన్లు సామాజిక, రాజకీయ పరిస్థితులను దృశ్యరూపకంగా విశ్లేషించడంలో కీలకపాత్ర పోషిస్తున్నాయి. ఈ పరిశోధనా వ్యాసం భారతదేశంలో కార్టూన్ల ఆవిర్భావం, వలసపాలన కాలం నుండి నేటి డిజిటల్ యుగం వరకు వాటి పరిణామ క్రమాన్ని సమగ్రంగా విశ్లేషిస్తుంది. బ్రిటిష్ వారి ద్వారా పరిచయమైన 'పంచ్' పత్రికా సంప్రదాయం, కాలక్రమేణా భారతీయ సామాజిక స్పృహతో మిళితమై స్వదేశీ వ్యంగ్య చిత్రకళగా ఎలా రూపాంతరం చెందిందో ఈ అధ్యయనం చర్చిస్తుంది. పరిశోధనలో భాగంగా వివిధ చారిత్రకపత్రికలు, కార్టూనిస్టుల జీవితవిశేషాలు, సమకాలీన కామిక్స్ జర్నలిజం ధోరణులను ద్వితీయశ్రేణి వనరుల ఆధారంగా విశ్లేషించడం జరిగింది. 1990ల తర్వాత ప్రధానవార్తాపత్రికలలో కార్టూన్ల ప్రాధాన్యత తగ్గడానికి గల కారణాలను అన్వేషిస్తూనే, సోషల్ మీడియా, వెబ్ పోర్టల్స్ వంటి నూతనమాధ్యమాలు ఈ కళకు కల్పిస్తున్న అవకాశాలను ఈ వ్యాసం వివరిస్తుంది. రాజకీయకార్టూన్లు ప్రజాస్వామ్య పరిరక్షణలో, ప్రజాభిప్రాయాన్ని ప్రతిబింబించడంలో ఎప్పటికీ అమూల్యమైనవని ఈ పరిశోధన స్పష్టం చేస్తుంది. భవిష్యత్తులో గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్, డిజిటల్ కార్టూనింగ్ వంటి అంశాలపై పరిశోధనలు అవసరమని ఈ వ్యాసం సూచిస్తుంది.

Keywords: రాజకీయ కార్టూన్లు, వ్యంగ్య చిత్రకళ, పత్రికా రంగం, ప్రజాస్వామ్యం, కామిక్స్ జర్నలిజం, సామాజిక విమర్శ, డిజిటల్ మాధ్యమం, భారతీయ సంస్కృతి

1. ప్రవేశిక

రాజకీయ కార్టూన్లు రాజకీయ, సామాజిక పరిస్థితులను దృశ్యరూపకంగా పాఠకులను ఆకట్టుకునే విధంగా ఉంటాయి. ఈ అధ్యయనం భారతదేశంలో కార్టూన్ల మూలం, పెరుగుదల, ప్రస్తుత స్థితిని విశ్లేషిస్తుంది. భారతదేశం తన ప్రజాదరణ పొందిన సంస్కృతిలో అపహాస్యం, వ్యంగ్య చిత్రాల సుదీర్ఘ సంప్రదాయాన్ని కలిగి ఉన్నప్పటికీ, ప్రస్తుతం అర్థం చేసుకోబడిన 'కార్టూన్' అనే పదం భారతదేశానికి బ్రిటిష్ దిగుమతి. క్రమంగా దేశీ ఉత్సాహం పెరిగింది, విలక్షణమైన భారతీయ హాస్యం ఎక్కువ పాత్ర పోషించడం ప్రారంభించింది. భారతదేశంలోని కార్టూన్లు మన సమాజంలోని మృదువైన సామాజిక అణచివేతను బహిర్గతం చేశాయి, ఇది బ్రిటిష్ పాలకులు ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా శత్రు వైఖరిని పెంచడం ద్వారా భారతదేశ స్వాతంత్ర్య పోరాటానికి సహాయపడింది. ఇది సామాజిక విమర్శల పాత్రను పోషించింది. స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన తరువాత, కార్టూన్లు, ముఖ్యంగా రాజకీయ కార్టూన్లు మరింత ప్రజాదరణ పొందాయి. అయితే, 1990ల నుండి ప్రధాన స్రవంతి వార్తాపత్రికలలో చోటు సంపాదించడంలో ఇది క్షీణించింది. ఈ అధ్యయనం దాని కారణాలను విశ్లేషించడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. భారతదేశంలో ప్రస్తుత కార్టూనింగ్ వివిధ ఉప శైలులను నమోదు చేయడానికి ప్రయత్నిస్తుంది.

2. రాజకీయ కార్టూన్ల స్వభావం, ప్రాముఖ్యత

భారతీయ సంపాదకీయాల్లో (editorials) రాజకీయ కార్టూన్లు అత్యంత నిత్యావసరమైనవి. పాఠకులను ఆకట్టుకునే ఒక దృశ్యరూప మాధ్యమంగా పనిచేస్తున్నాయి. అలాగే దేశంలోని రాజకీయ పరిస్థితులను సులభంగా అర్థం చేసుకోవడానికి, విశ్లేషించుకోవడానికి తోడ్పడతాయి (Dugalich, N. M. 2018). రాజకీయ కార్టూన్లు అనేవి దేశ రాజకీయ ముఖచిత్రంలో "ప్రస్తుతం జరుగుతున్న పరిణామాల" ఆధారంగా ఒక రాజకీయ లేదా సామాజిక సందేశాన్ని అందించే గ్రాఫిక్స్. గ్రీన్‌బర్గ్ నిర్వచించినట్లుగా:

> **"సమాజంలోని సాధారణ ఆలోచనలను పట్టుకుని, వాటిని బలపరుస్తాయి. దీనివల్ల ప్రజలు ఒక నిర్దిష్ట సమయంలో ప్రపంచం గురించి తాము చూసే లేదా అనుభవించే విషయాలను అర్థవంతమైన రీతిలో వర్గీకరించడానికి, నిర్వహించడానికి, అర్థం చేసుకోవడానికి వీలవుతుంది"** (గ్రీన్‌బర్గ్, 2002, పుట. 181)

3. భారతదేశంలో వ్యంగ్య చిత్రాల ప్రారంభం - బ్రిటిష్ ప్రభావం

భారతదేశంలో గాన, కథా కథన సంప్రదాయాలలో ప్రజా ప్రతినిధులను (ప్రముఖ వ్యక్తులను), సామాజిక నియమాలను వ్యంగ్యంగా చిత్రించడం, హాస్యాస్పదం చేయడం చాలా కాలంగా ఉనికిలో ఉంది. అయితే, సామాజిక విమర్శకు ఒక క్రమబద్ధమైన ఆయుధంగా వ్యంగ్యచిత్రణ (caricature) అనేది కాళీఘాట్ ప్రసిద్ధ 'పటా' కళ (pata art), 'బాట్ తలా' (సాహిత్యపరంగా దీని అర్థం 'మర్రిచెట్టు కింద', అలంకారికంగా 'తక్కువ-స్థాయి లేదా సామాన్యమైన') సాహిత్యంతో ప్రారంభమైంది; ఇక్కడ అసభ్యకరమైన జుగుప్సాకరమైన అంశాలను సైతం సామాజిక వర్గాల ఆయుధాలుగా ఉపయోగించారు. పంతొమ్మిదవ శతాబ్దపు వలసరాజ్యాల కాలంనాటి కలకత్తా వీటికి జన్మనిచ్చింది. భారతదేశంలో ఆధునిక వ్యంగ్యచిత్ర (క్యారికేచర్) పత్రికా రంగం అనేది బ్రిటీష్ వారి నుండి దిగుమతి చేసుకున్న ఒక ప్రక్రియ. లండన్ నుండి ప్రచురితమయ్యే 'పంచ్' అనే ఆంగ్ల హాస్య పత్రిక స్ఫూర్తితో, 1872లో కలకత్తా నుండి కల్నల్ పర్సీ విండామ్ 'ఇండియన్ చారివారి' అనే ఒక హాస్య పత్రికను ప్రారంభించారు.

ఇండియన్ చరివారి (Indian Charivari) తొలి సంచికలో ఇలా పేర్కొన్నారు:

> **"మన ప్రజాప్రతినిధుల (ప్రజా ప్రముఖుల) తప్పులను, పొరపాట్లను వ్యంగ్యంగా ఎండగట్టడానికి మన వివిధ రకాల సమస్యలను హాస్యస్ఫోరకంగా వ్యక్తపరచడానికి ఎలాంటి సాహిత్య మాధ్యమమూ లేదు."** (ఇండియన్ చరివారి, 1872)

ఈ పత్రిక బసంతక్ అనే ప్రముఖ బెంగాలీ పత్రికతో సహా పలు ఇతర పత్రికలకు స్ఫూర్తినిచ్చినప్పటికీ, తన కార్యకలాపాల విషయాల్లో మాత్రం అత్యంత రహస్యాన్ని పాటించింది. అయితే, భారతదేశంలో ఇంగ్లీష్ హాస్య పత్రిక పంచ్ (Punch) వేసినంత గాఢమైన ముద్ర మరే ఇతర హాస్య పత్రికా వేయలేకపోయింది. ఇది 19వ శతాబ్దం ద్వితీయార్ధంలో వరుసగా అనేక అనుబంధ పత్రికలను సృష్టించింది: ది ఇండియన్ పంచ్, ఢిల్లీ స్కెచ్ బుక్, మోమస్, ది అవధ్ పంచ్, ఉర్దూ పంచ్, గుజరాతీ పంచ్, హిందీ పంచ్, పార్సీ పంచ్, చివరికి బెంగాల్‌లోని ఒక మారుమూల పట్టణం నుంచి పూర్ణియా పంచ్, మొరాదాబాద్ నుండి రఫీక్ పంచ్ ఉర్దూ వారపత్రిక ప్రారంభమయ్యాయి (Mrinal Chatterjee, 2017).

4. 'పంచ్' పత్రికల అనుకరణలు, ప్రాంతీయ ఆవిర్భావం

లాహిరి (2012) ప్రకారం, భారతదేశ కార్టూన్ వారసత్వం 'ఇండియన్ చారివారి', 'ఇండియన్ పంచ్' లతో మొదలైందని చెప్పవచ్చు. ఈ రెండు భారతదేశంలో బ్రిటిష్ నివాసితుల వినియోగం కోసం ప్రారంభమైనవి. రాజకీయ సమస్యలపై దృష్టిసారించటానికి భారతీయుడు ప్రచురించిన ఆంగ్ల భాషా కామిక్ మ్యాగజైన్ నే హిందీ పంచ్ (1878-1930). బొంబాయిలోని పార్సీ వర్గానికి చెందిన బర్జోర్జీ నవరోస్జీ సంపాదకుడిగా వ్యవహరించారు. ఈ మ్యాగజైన్ 1885లో స్థాపించబడిన భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ మితవాదులకు మద్దతు నిలిచింది (Mitter, P. 1997).

1905 నాటి ఒక వ్యంగ్య చిత్రంలో (కార్టూన్), జాతీయవాదుల పట్ల తీవ్ర వ్యతిరేకి అయిన లార్డ్ కర్జన్‌ను హిందూ విద్యాదేవత అయిన సరస్వతిగా చిత్రించారు. సిమ్లా విద్యా సదస్సులో విద్యావేత్తల పట్ల ఆయన ప్రదర్శించిన నిరంకుశ వైఖరిని ఎగతాళి చేస్తూ ఈ వ్యంగ్య చిత్రాన్ని రూపొందించారు. 1910 నాటికి తూర్పు, పశ్చిమ, ఉత్తర భారతదేశంలోని వివిధ ప్రాంతాలతో పాటు వాయవ్య ప్రాంతాలు, అవధ్ నుండి కూడా అనేక 'పంచ్' (Punch) పత్రికల అనుకరణలు ప్రచురితమయ్యాయి. కానీ ఆసక్తికరమైన విషయమేమిటంటే, దక్షిణ భారతదేశం నుండి మాత్రం ఎలాంటి పంచ్ అనుకరణ పత్రికలు దాదాపుగా ప్రచురితం కాలేదు.

ఉర్దూలో గ్రాఫిక్ వ్యంగ్య చిత్రాలు (శీర్షికలు) పెద్ద ఎత్తున వస్తున్నాయని కామిక్ ఆధారిత పంచ్ పత్రికల వివిధ రూపాలు సూచిస్తున్నాయి. 'కనౌజ్ పంచ్' అనే ఉర్దూ వారపత్రిక 500 ప్రతుల సర్క్యులేషన్‌ను కలిగి ఉండేది. మొరాదాబాద్ నుండి వెలువడే 'రఫీక్ పంచ్' అనే మరో ఉర్దూ వారపత్రిక 450 ప్రతుల సర్క్యులేషన్‌ను, అహ్మదాబాద్‌లో సోమలాల్ మంగళదాస్ షా ప్రచురించిన 'గుజరాతీ పంచ్' అనే ఆంగ్లో-గుజరాతీ వారపత్రికకు 3400 ప్రతుల సర్క్యులేషన్ ఉండేది (Khanduri, 2013). తరువాతి రోజుల్లో కార్టూనిస్టులు ఈ పంచ్ వెర్షన్లలో ప్రచురించబడిన కార్టూన్ల నాణ్యతను నేపథ్యపరంగా, శైలిలో విమర్శించినప్పటికీ (లక్ష్మణ్, 1989), ఈ కార్టూన్లు దేశంలోని సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ పరిస్థితిని వ్యంగ్యంగా తెలియజేయడంలో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషించాయి (Chatterjee, 2009).

రాజకీయంగా ప్రభావం చూపిన భారతీయుల తొలి కార్టూన్లలో ఒకటి 1870లో బెంగాలీ వార్తాపత్రిక సులభ సమాచార్‌లో ప్రచురితమైంది. ఇది ఒక తీవ్రమైన అన్యాయాన్ని వెలుగులోకి తెచ్చింది. ఈ కాలంలో పేద భారతీయులపై యూరోపియన్లు దాడి చేయడం వల్ల వారు మరణించడం సర్వసాధారణం. ఒకవేళ ఆ కేసు కోర్టుకు వెళ్తే, బాధితుడి మృతికి అతని 'పెరిగిన ప్లీహము' (enlarged spleen) కారణమని సాకు చెప్పేవారు. ఆ కార్టూన్‌లో చనిపోయిన కూలీ మృతదేహం దగ్గర అతని భార్య ఏడుస్తుండగా చూపిస్తుంది. ఒక యూరోపియన్ డాక్టర్ నామమాత్రంగా పోస్ట్-మార్టం చేస్తుండగా, తప్పు చేసిన వ్యక్తి నిశ్చింతగా సిగరెట్ తాగుతూ నిలబడి ఉంటాడు. యూరోపియన్ అధికారులు, నేరస్థుల మధ్య ఉన్న ఈ కుమ్మక్కును ఎత్తిచూపిన ఈ కార్టూన్, 1878లో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం దేశీయ పత్రికా చట్టం (Vernacular Press Act) విధించడానికి ప్రేరేపించిన ద్రోహపూరిత రచనలలో ఒకటిగా నిలిచింది (Khanduri, 2009).

5. ప్రాంతీయ భాషలలో కార్టూన్ వికాసం

ముద్రణ సాంకేతికత, యాంత్రిక పునరుత్పత్తి ప్రక్రియ (mechanical reproduction) అనే రెండు ఆధునిక ఆవిష్కరణలు 19వ శతాబ్దం మధ్యకాలంలో బెంగాల్‌ను దృశ్య చిత్రాల (visual images) ప్రాధాన్యత కలిగిన సమాజంగా మార్చాయి. చిత్రాలతో కూడిన జర్నలిజం సాహిత్య సంస్కృతిలో ఒక అనివార్యమైన భాగమైంది. పారిశ్రామికవేత్త రామానంద ఛటర్జీ, బెంగాలీ విద్యావంతులకు ఆదర్శంగా అనేక రకాల చిత్రాలతో కూడిన పత్రికలను నడిపించారు. వాటిలో 'ప్రవాసి' (అంటే 'వలస వెళ్ళిన వారు') పత్రిక ఈ శతాబ్దం ఆరంభంలో ప్రచురణా రంగానికి ఒక నమూనాగా నిలిచింది. భారత్ వర్ష, మానసి, మాసిక్ బసుమతి వంటి బెంగాలీ మాసపత్రికలలో నాణ్యత కలిగిన చిత్రాలు, గ్రాఫిక్ ఆర్ట్‌ను ఉపయోగించడం, ఎదుగుతున్న కార్టూనిస్టులకు గొప్ప అవకాశాలను కల్పించింది. అత్యంత ప్రజాదరణ పొందిన బెంగాలీ కార్టూన్లు సామాజిక అంశాలపై దృష్టి సారించాయి. కపట జమీందారు (భూస్వామి), భార్యావిధేయుడైన భర్త, విద్యావేత్త/పండితుడు అయిన గర్విష్టి, అతి వినయం ప్రదర్శించే క్లర్క్, చదువురాని బ్రాహ్మణుడు, మార్కెట్ నుండి ఇష్టమైన చేపతో వస్తున్న లావుపాటి హెడ్ క్లర్క్, కర్రల లాంటి చేతులు, కాళ్ళతో ఉన్న సన్నని పాఠశాల ఉపాధ్యాయుడు వంటి విలక్షణమైన ప్రవర్తనలు, సాంస్కృతిక పరిస్థితులు కార్టూన్ చిత్ర రూపాల్లో ప్రతిబింబించాయి.

1917 నుంచి, బెంగాల్లోని అత్యంత ప్రజాదరణ పొందిన కార్టూనిస్టులలో ఒకరైన జతిన్ సేన్, మానసి, భారత్ వర్షాలలో క్రమం తప్పకుండా తన కార్టూన్లతో కనిపించారు. బెంగాలీల శారీరక ఆకృతుల (physiognomic types) లక్షణాలను సేన్ ఎంతో లోతుగా పరిశీలించి, వ్యక్తుల విలక్షణమైన అలవాట్లను (individual idiosyncrasies) జాతీయ ప్రత్యేకతలతో ముడిపెట్టిన విధానం ఆ కాలంలో మరెవ్వరికీ సాధ్యపడలేదు. కలకత్తా గవర్నమెంట్ ఆర్ట్ స్కూల్ విద్యార్థి అయిన సేన్, జాతీయవాద ప్రాచ్య కళలో పురోగతి సాధించలేకపోయిన తర్వాత, సినిమా హోర్డింగుల కోసం గ్రాఫిక్ ఆర్ట్, చిత్రాలను కార్టూన్లుగా మార్చడం ప్రారంభించారు. ఆ సమయంలో ప్రముఖ సాహిత్యవేత్త అయిన రాజశేఖర్ బోస్‌తో జరిగిన అనుకోని సమావేశం ఆయనను బోస్ సాహిత్య బృందంలో చేరేలా చేసింది. త్వరలోనే ఆయన కార్టూన్లు బోస్ అద్భుతమైన వ్యంగ్య రచనలైన ‘గద్దలిక’ (The going on) (1924), ‘కజ్జలి’ (Dream of Monkey) (1927), 'హనుమానర్ స్వప్న' (1927) లకు ప్రేరణగా నిలిచాయి. సామాజిక ప్రవర్తనలోని హాస్యాస్పదమైన కోణాలను నిశితంగా పరిశీలించిన ఈ రచనలు, బెంగాలీ జీవితాన్ని అత్యంత సృజనాత్మకంగా పరిహసించే వ్యంగ్య రూపాలుగా ఇప్పటికీ నిలిచివున్నాయి.

కార్టూనింగ్ ఒక తక్షణ, వ్యంగ్య కళారూపంగా కేరళలో బాగా ప్రాచుర్యం పొందింది. మొట్టమొదటి మలయాళ కార్టూన్ 1919లో స్థానిక హాస్య పత్రికలో 'క్షామదేవత' (కరువు దేవత) పేరుతో ప్రచురించబడింది. పంచ్ (Punch) కార్టూన్ల శైలిని అనుకరిస్తూ గీసిన ఈ సాధారణ రేఖాచిత్రం, పాశ్చాత్య దేశాలలో ప్రాచుర్యం పొందిన ఒక వ్యంగ్య దృశ్య రూపంగా అప్పటి ఎడిటర్ ద్వారా ప్రదర్శించబడింది. ఈ కళారూపం ఎంతగా ప్రజాదరణ పొందిందంటే, దీనిపై ఉన్ని (2012) వ్యాఖ్యానిస్తూ:

> **“మలయాళ వార్తాపత్రికలు మాస్ట్‌హెడ్ లేకుండా అయినా ప్రచురితం కావచ్చు కానీ, మొదటి పేజీలో కార్టూన్ లేకుండా మాత్రం అస్సలు రావు. పేజీలు తిప్పితే మీకు మరిన్ని కార్టూన్లు కనిపిస్తాయి. భారతీయ భాషా పత్రికా రంగంలో మరెక్కడా లేని విధంగా కేరళ కార్టూనిస్టులు ఎంతో వృత్తి నైపుణ్యంతో వ్యవస్థీకృతంగా ఉన్నారు”** (ఉన్ని, 2012)

పాశ్చాత్యీకరణ ప్రభావం వల్ల సామాజిక విలువలు క్షీణించడం అనేది మలయాళ, బెంగాలీ వ్యంగ్య చిత్రాల ఇష్టమైన అంశంగా నిలిచింది. నిజానికి, అన్ని ప్రాంతీయ భాషల్లోనూ ఇది అత్యంత విస్తృతంగా కనిపించిన అంశం. కానీ కార్టూన్లను ఉన్నతమైన కళాత్మక స్థాయికి తీసుకెళ్లిన గగనేంద్రనాథ్ ఠాగూర్ నిష్పక్షపాత, నిశిత పరిశీలనను ఎవ్వరూ అందుకోలేకపోయారు. రవీంద్రనాథ్ మేనల్లుడైన గగనేంద్రనాథ్ పదునైన లితోగ్రాఫ్‌లు 1917 నుండి బిరూప్ బజ్ర (Play of Opposites), అద్భుత్ లోక్ (Realm of Absurd), నబా హుల్లోడ్ (Reform Screams) లలో ప్రచురితం కావడం ప్రారంభమయ్యాయి.

సి. సుబ్రమణ్య భారతి (1882-1921) తమిళ జర్నలిజంలో మొదటి కార్టూనిస్ట్. ఆయన స్వదేశీ ఉద్యమ కాలంలో (1906-11), 'ఇండియా' (మద్రాస్ 1906-08, పాండిచ్చేరి 1908-10) అనే ఉద్వేగభరిత జాతీయవాద తమిళ వారపత్రికలో కార్టూన్లను ఉపయోగించారు (రావు, మూర్తి, 2014). అనేక సందర్భాల్లో ఆ వారపత్రిక మొదటి పేజీని పూర్తిగా ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువ కార్టూన్లకే కేటాయించేవారు. బ్రిటీష్ వారు భారతీయులను దోపిడీ చేయడం అనేది అందులోని ఒక ప్రామాణికమైన అంశం. భారతి గారి పదునైన కార్టూన్లకు కాంగ్రెస్ పార్టీలోని మితవాదులు కూడా మరో లక్ష్యంగా ఉండేవారు. ఆయన తన కార్టూన్లలో జానపద కథలు, సామెతలు, హిందూ పురాణాలు, జంతువులను ఉపయోగించారు. ఆయన పంచతంత్ర కథలను, ఈసప్ కథలను కూడా దీని కోసం వాడుకున్నారు. ప్రతి కార్టూన్‌తో పాటు సుదీర్ఘమైన వివరణ కూడా ఉండేది. ఫోటో ప్రాసెస్ పద్ధతి ద్వారా బ్లాక్‌లను తయారు చేసే సౌకర్యాలు లేని ఆ రోజుల్లో, కార్టూన్ బ్లాక్‌లను ముందుగా కాగితంపై గీసి, ఆపై సీసం లేదా చెక్క బ్లాక్‌లపై రివర్స్ (ఉల్టా) పద్ధతిలో కాపీ చేసి, ఆపై చెక్కవలసి వచ్చేదని రావు, మూర్తి (2014) పేర్కొన్నారు. భారతి తన ఆలోచనలను సాధ్యమైనంత ఖచ్చితంగా ఆవిష్కరించడానికి ఆర్టిస్ట్ ఎన్‌గ్రేవర్ (చెక్కే వ్యక్తి) తో గంటల తరబడి గడిపేవారు. నిజానికి, తాను కార్టూన్లలో చూపించాలనుకున్న అనేక భంగిమలను, ముఖ కవళికలను ఆ ఎన్‌గ్రేవర్‌కు స్వయంగా అభినయించి చూపించేవారని చెబుతారు. భారతి తర్వాత, దాదాపు ఒక దశాబ్ద కాలం ఈ రంగంలో నిశ్శబ్దం ఆవరించింది. ఆ తర్వాత శాసనోల్లంఘన ఉద్యమ కాలంలో మళ్లీ కార్టూన్లను ఉపయోగించారు. టి.ఎస్. చొక్కలింగం 'సుదంతిర సంగు' పత్రిక తన కార్టూన్ల కారణంగా బ్రిటీష్ ప్రభుత్వ ఆగ్రహానికి గురైంది.

The Hindu (ది హిందూ) పత్రిక 1925లో తన మొట్టమొదటి రాజకీయ కార్టూన్‌ను ప్రచురించింది. "హోరేస్" అని సంతకం చేసిన ఒక కళాకారుడు దీనిని గీశారు. ఆ కార్టూన్ జస్టిస్ పార్టీని, దాని కార్యకలాపాలను తీవ్రంగా విమర్శించింది. తమిళనాడు దినపత్రిక, వారపత్రిక సంపాదకుడు డాక్టర్ పి. వరదరాజులునాయుడు కార్టూన్ల ప్రేమికుడు. 1920ల చివరలో ప్రచురితమైన తమిళనాడు వీక్లీలోని అనేక కార్టూన్లు కె.ఆర్. శర్మ చేత గీయబడ్డాయి. దక్షిణ భారతదేశానికి చెందిన థాను, వాసు వంటి ఇతర ప్రముఖ కార్టూనిస్టులు ది ఇండియన్ ఎక్స్‌ప్రెస్ నుండి ది హిందూ పత్రికకు, అలాగే అక్కడి నుండి ఇక్కడికి మారారు. బొంబాయికి చెందిన ది ఫ్రీ ప్రెస్ జర్నల్‌లో ఎస్. సదానంద్ ద్వారా వెలుగులోకి వచ్చిన అగ్రశ్రేణి కార్టూనిస్ట్ మాలి, ఆ తర్వాత మద్రాసుకు వలస వచ్చి ఆనంద వికటన్ (మొదట 1928లో ప్రచురితమైంది), దాని అనుబంధ ఆంగ్ల పత్రిక అయిన ది మెర్రీ మ్యాగజైన్‌లకు ఒక గొప్ప ఆస్తిగా మారారు. ఈ పత్రికలు కార్టూన్ల కోసం ప్రత్యేక స్థలాన్ని కేటాయించడమే కాకుండా కార్టూనిస్టులను ఎంతో ప్రోత్సహించాయి.

మొట్టమొదటి తెలుగు కార్టూనిస్ట్ తల్లీశెట్టి రామారావు (1906-1960) ఒడిశాలోని జైపూర్‌లో జన్మించారు. ఆయన వృత్తిరీత్యా న్యాయవాది. ఆయన మొదటి కార్టూన్ 1930లో 'భారతి' అనే మాసపత్రికలో ప్రచురితమైంది. ఆ తర్వాత ఆయన కార్టూన్లు ఆంధ్ర పత్రిక, ఆంధ్రప్రభలలో ప్రచురించబడ్డాయి. ధూమపానం, మద్యపానం, వరకట్నం, బానిసత్వం వంటి సామాజిక రుగ్మతలపై ప్రజలను చైతన్యపరచడానికి ఆయన కార్టూన్లు గీశారు. వాటిలో కార్టూన్‌కు ఉండాల్సిన పదునైన వ్యంగ్యం, హాస్యం లేనప్పటికీ, అవి భవిష్యత్తులో మరికొందరు కార్టూన్లు గీయడానికి మార్గం సుగమం చేశాయి (రావు, మూర్తి, 2014). ఆ తర్వాత తెలుగు జర్నలిజంలోకి మరెంతో మంది కార్టూనిస్టులు వచ్చారు. విశ్వనాథ నరసింహమూర్తి, ఆర్.ఎస్. నాయుడు, రాంభట్ల కృష్ణమూర్తి (తొలి రాజకీయ కార్టూనిస్ట్) తెలుగులో మొదటి తరం ప్రముఖ కార్టూనిస్టులుగా నిలిచారు. అలాగే 1974లో ప్రారంభమైనప్పటి నుండి అత్యధిక సర్క్యులేషన్ కలిగిన తెలుగు దినపత్రికలలో ఒకటైన ఈనాడులో ప్రతిరోజూ పాకెట్ కార్టూన్‌ను ప్రచురిస్తున్న ప్రముఖ కార్టూనిస్ట్ శ్రీధర్ గురించి ఇక్కడ తప్పక ప్రస్తావించాలి.

రాజకీయ, సామాజిక విషయాలపై కార్టూన్లు ప్రచురించిన మొదటి మరాఠీ వార్తాపత్రిక భూత్. దీనిని 1890లో ఆనందరావు రామచంద్ర ధరందర్ ప్రారంభించారు. ఇది ప్రతి అమావాస్య, పౌర్ణమి రోజున ప్రచురించబడింది. ఇది బాగా ప్రాచుర్యం పొందింది కానీ 1904లో ప్రచురణ ఆగిపోయింది.

6. స్వాతంత్ర్యానంతర శకం - 'శంకర్స్ వీక్లీ', స్వర్ణయుగం

బ్రిటిష్ వారి దిగుమతిగా భారతదేశానికి పరిచయమైన రాజకీయ కార్టూన్ రంగం, 20వ శతాబ్దం ఆరంభం నాటికి క్రమంగా తన సొంత శైలిని, ప్రత్యేక రూపాన్ని సంతరించుకోవడం ప్రారంభించింది. అయితే, 'శంకర్'గా ప్రసిద్ధి చెందిన కె. శంకర్ పిళ్ళై (1902-1989), ఢిల్లీ నుండి ప్రచురితమైన ఆయన 'శంకర్స్ వీక్లీ' పత్రికలే రాజకీయ కార్టూన్లకు అత్యంత ప్రజాదరణను చేకూర్చాయి. విద్యార్థి రోజుల నుంచే వ్యంగ్య చిత్రాలు (caricatures) గీయడం శంకర్‌కు ఒక వ్యాపకంగా ఉండేది (Mrinal Chatterjee, 2017).

ఆయన షిప్పింగ్ వ్యాపార దిగ్గజం నరోత్తమ్ మొరార్జీ వద్ద ప్రైవేట్ సెక్రటరీగా పనిచేస్తున్నప్పుడు, తన ఖాళీ సమయంలో ఊరకే బొమ్మలు గీస్తుండేవారు (doodle). త్వరలోనే ఆయన ది బాంబే క్రానికల్, ది ఫ్రీ ప్రెస్ జర్నల్, ది వీక్లీ హెరాల్డ్ పత్రికలకు క్రమం తప్పకుండా కార్టూన్లు పంపడం ప్రారంభించారు. 1932లో ది హిందుస్థాన్ టైమ్స్ ఎడిటర్ జోసెఫ్ పోతన్ ఆయనకు స్టాఫ్ కార్టూనిస్ట్‌గా ఉద్యోగం ఇచ్చారు. ది హిందుస్థాన్ టైమ్స్‌తో ఆరేళ్లు పనిచేసిన తర్వాత, లండన్ వెళ్లి ప్రొఫెషనల్‌గా లలితకళలు (art) అభ్యసించడానికి ఆయనకు ఒక సంవత్సరం పాటు స్టడీ లీవ్ మంజూరైంది. 1946లో ఆయన ది హిందుస్థాన్ టైమ్స్ ఉద్యోగాన్ని వీడారు. ఆ తర్వాత రెండేళ్లకు భారతదేశపు మొట్టమొదటి రాజకీయ కార్టూన్ల పత్రిక అయిన 'శంకర్స్ వీక్లీ'ని ప్రారంభించారు, ఇది విపరీతమైన ప్రజాదరణ పొందింది.

నిజానికి శంకర్స్ వీక్లీ భారతదేశంలో ప్రపంచ ప్రసిద్ధ 'పంచ్' (Punch) పత్రిక అంతటి ప్రజాదరణ పొందింది. 27 సంవత్సరాల విశేష ప్రయాణం తర్వాత శంకర్స్ వీక్లీ ఆగస్టు 1975లో మూతపడింది. తన మూడు దశాబ్దాల ప్రస్థానంలో, ఈ పత్రిక కార్టూన్లకు విపరీతమైన ఆదరణను సృష్టించడమే కాకుండా, ఒక తరం కళాకారులను వృత్తిపరమైన కార్టూనిస్టులుగా మారేలా ప్రేరేపించింది. స్వాతంత్ర్యానంతర భారతదేశపు మొదటి తరం కార్టూనిస్టులైన ఆర్.కే. లక్ష్మణ్, అబూ అబ్రహం వంటి వారు శంకర్స్ వీక్లీ ద్వారా ఎంతో ప్రభావితమయ్యారు. ఇది యువ కార్టూనిస్టులకు ఒక అత్యున్నత ప్రమాణాన్ని నిర్దేశించింది. ఫలితంగా మీడియా రంగంలోకి ఒక పెద్ద కార్టూనిస్టుల బృందమే దూసుకొచ్చింది. 1970-1980ల కాలంలో భారతదేశంలో కార్టూన్ రంగం ఇంతగా విస్తరించడానికి మరో ముఖ్య కారణం, వారికి మీడియా సంస్థలు, ప్రజల నుండి లభించిన అపారమైన మద్దతు.

సహేతుకమైన సహనంతో కూడిన సామాజిక, రాజకీయ వాతావరణం, కార్టూనిస్టులు తమ కళను అభ్యసించడానికి తగినంత స్వతంత్రతను చేకూర్చింది. ప్రధాన స్రవంతి వార్తాపత్రికలలో పనిచేసే కొందరు కార్టూనిస్టులు పాఠకులలో విపరీతమైన ప్రజాదరణ పొంది, ఇల్లాళ్ల నోళ్లలో నానే పేర్లుగా (household names) మారారు. వారిలో ఆర్.కే. లక్ష్మణ్, అబూ అబ్రహం, మారియో మిరాండా, రవిశంకర్, సుధీర్ తైలాంగ్, గోపికృష్ణన్, శుభమ్ గుప్తా, శేఖర్ గురేరా, మాయా కామత్, ఓ. వి. విజయన్, ప్రాణ్ కుమార్, మోహన్ శివానంద్, కుట్టి, కేశవ్‌ల గురించి తప్పక ప్రస్తావించాలి. ప్రముఖ ప్రాంతీయ భాషా వార్తాపత్రికల్లో కూడా అద్భుతమైన కార్టూనిస్టులు ఉండేవారు, అలాగే వారి కళ వర్ధిల్లడానికి అనుకూలమైన వాతావరణం లభించింది. అందువల్ల చాలామంది 1970-1980ల కాలాన్ని భారతదేశంలో వివిధ భాషల వ్యాప్తంగా కార్టూన్ల స్వర్ణయుగంగా భావిస్తారు (Mitter, P. 1997).

హిందీలో, ధర్మయుగ్, సాప్తాహిక్ హిందుస్తాన్, సారిక వంటి పత్రికలు కార్టూన్లను ప్రముఖంగా ప్రచురించడం ప్రారంభించాయి. సాప్తాహిక్ హిందుస్తాన్ చివరి పేజీ లోపలి భాగం రవీంద్ర రూపొందించిన "కైసీ రహీ" అనే కార్టూన్ కాలమ్ కోసం ప్రత్యేకించబడింది.

7. 1990ల తర్వాత పరిణామాలు, డిజిటల్ మాధ్యమాల ప్రభావం

1990ల తర్వాత వార్తాపత్రికలలో కార్టూన్ల ప్రాచుర్యం తగ్గుతూ వచ్చింది. ఇది అన్ని భాషలలో, ప్రాంతాలలో జరిగింది. పాఠకుల మారుతున్న అలవాట్ల కోణం కూడా ఇందులో ఉందని పాండే (2003) గమనించారు. పూర్వ రోజుల్లో, వార్తాపత్రికలు ముఖ్యంగా మొదటి పేజీలో వార్తాంశాలతో నిండి ఉండేవి, ఆ సమయంలో పాకెట్ కార్టూన్ మాత్రమే ఏకైక దృశ్య ఉపశమనాన్ని అందించేది. నేడు, మొదటి పేజీలలోకి రంగులు ప్రవేశించడమే కాకుండా, చిత్రాల ప్రదర్శన, డిజైన్ జిమ్మిక్కులు కార్టూన్‌ను పూర్తిగా ప్రాధాన్యత లేనిదిగా మార్చి పక్కకు నెట్టేశాయి. అయినప్పటికీ, హాస్యాన్ని కోరుకునే పాఠకులకు కార్టూన్ తనదైన ఆకర్షణను కలిగి ఉంది. సరికొత్త తరం కార్టూనిస్టులు మరింత సూటిగా ఉండే వైఖరితో చమత్కారమైన కార్టూన్లను గీస్తున్నారు. 1996లో, కార్టూనిస్ట్ త్రయంబక్ శర్మ ప్రసిద్ధ, ఎంతో మిస్ అయిన 'శంకర్స్ వీక్లీ' మూతపడటంతో ఏర్పడిన లోటును పూడ్చడానికి 'కార్టూన్‌వాచ్' అనే కార్టూన్ ఆధారిత పత్రికను ప్రారంభించారు. దేశంలో ఈ తరహాకు చెందిన ఏకైక పత్రిక ఇదే (Mrinal Chatterjee, 2017).

ప్రింట్ మీడియాతో పాటు, టెలివిజన్, ఇంటర్నెట్ కూడా కార్టూనిస్టులకు అద్భుతమైన అవకాశాలను అందిస్తున్నాయి. సాంకేతికత ఈ రంగానికి ఒక వరంలా మారింది. నిజానికి, సోషల్ మీడియా వల్ల కార్టూన్ రంగానికి సరికొత్త జీవం (fresh lease of life) లభించిందని చెప్పవచ్చు. ప్రస్తుతం అందుబాటులో ఉన్న సాఫ్ట్‌వేర్‌ల సహాయంతో కార్టూన్లు గీయడం మరింత సులువైంది. చాలా మంది కార్టూనిస్టులు ప్రింట్ మీడియా నుండి ఇతర మాధ్యమాల వైపు అడుగులు వేస్తున్నారు. మేనేజ్‌మెంట్ ప్రొఫెసర్ అయిన ప్రియా రాజ్, ఇంటర్నెట్‌లో ప్రతిరోజూ కార్టూన్ కాలమ్‌ను నడిపిన మొట్టమొదటి భారతీయుడిగా నిలిచారు (Toon Talk, 2010). ఆయన భారతదేశపు మొట్టమొదటి కార్టూన్ వెబ్‌సైట్‌ను ప్రారంభించడమే కాకుండా, ఒక హారిజాంటల్ పోర్టల్‌లో దేశంలోనే తొలి కార్టూన్ ఛానల్‌ను పరిచయం చేశారు.

2016 మధ్యకాలం నాటికి చాలా మంది కార్టూనిస్టులు తమ సొంత వెబ్‌సైట్లు, ఆన్‌లైన్ కార్టూన్ ప్రదర్శనలు మొదలైన వాటితో సైబర్ ప్రపంచంలో తమ ఉనికిని చాటుకున్నారు. వారిలో చాలా మంది సోషల్ మీడియాను వాడుతున్నారు. విషయ పరంగా కూడా ఎంతో విస్తరణ జరిగింది. రాజకీయాలు, సామాజిక అంశాల నుండి మేనేజ్‌మెంట్, క్రీడలు, చివరికి సైన్స్ వరకు వివిధ అంశాలపై కార్టూన్లు గీయబడుతున్నాయి.

8. కామిక్స్ జర్నలిజం, గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్ ఉద్యమం

'కామిక్స్ జర్నలిజం' (Comics Journalism) అనే ఒక సరికొత్త జర్నలిజం ప్రక్రియ ప్రస్తుతం రూపుదిద్దుకుంటోంది. ఇది వార్తలు లేదా నిజ జీవిత సంఘటనలను కామిక్స్ రూపంలో—అంటే పదాలు, గీసిన చిత్రాల కలయికతో—కవర్ చేసే ఒక జర్నలిజం విధానం. ఈ రంగంలోని సృష్టికర్తలు కథను చెప్పడానికి లేదా సమాచారాన్ని చేరవేయడానికి దృశ్య మాధ్యమాన్ని (visual medium) ఉపయోగిస్తారు. కామిక్స్ జర్నలిజం ఒక నిర్దిష్ట ప్రాంతానికి లేదా రంగానికి వెళ్లి సమాచారాన్ని సేకరించి, అక్కడి సంఘటనలను దృశ్య రూపంలో డాక్యుమెంట్ చేస్తుంది; ఆ తర్వాత సమాచారాన్ని, వాస్తవాలన్నింటినీ ఒకే కథా రూపంలో విప్పి చెబుతుంది (Weber, W. et al., 2017). 'వరల్డ్ కామిక్స్ ఇండియా' (World Comics India) విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో కామిక్స్ జర్నలిజంలో ఆరు నెలల డిప్లొమా కోర్సును అభివృద్ధి చేసింది. గ్రాస్‌రూట్ స్థాయి (ప్రాథమిక స్థాయి) కామిక్స్ జర్నలిజం అనే భావనను 2005లో 'వరల్డ్ కామిక్స్ ఇండియా' ప్రారంభించింది. క్షేత్రస్థాయిలో దృశ్యరూప రిపోర్టింగ్‌ను (visual reporting) తీసుకువెళ్లడమే దీని ముఖ్య ఉద్దేశం. ఇందులో భాగంగా ఒక కామిక్స్ జర్నలిస్ట్ ఒక ప్రాంతానికి ప్రయాణించి, అక్కడి కథనాన్ని ఒక కామిక్ రూపంలో సమర్పిస్తారు. చాలా సందర్భాలలో వారు తమ సొంత ప్రాంతాల నుండే నివేదిస్తూ, తమను అత్యంత ఎక్కువగా ప్రభావితం చేసే సమస్యలను ప్రముఖంగా ఎత్తిచూపుతారు. ఈ కోర్సు త్వరలోనే భారతదేశంలోని వివిధ విశ్వవిద్యాలయాలలో ప్రారంభం కానుంది.

మరొక సరికొత్త ప్రయత్నం 'గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్' – కార్టూన్ స్ట్రిప్స్‌ను క్షేత్రస్థాయికి తీసుకెళ్లడం. భారతదేశంలో ప్రారంభమైన తర్వాత గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్ వాడకం అనేది సాపేక్షంగా ఒక కొత్త దృగ్విషయం, ఇది ఇతర దక్షిణాసియా

దేశాలలో, ఆఫ్రికా, లాటిన్ అమెరికా, మిడిల్ ఈస్ట్, ఐరోపాలోని కొన్ని దేశాలలో కూడా అనుసరించబడింది. ఈ గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్ ఉద్యమం తొంభైల చివరలో ప్రారంభమైంది. తమ నైపుణ్యాన్ని జీవనోపాధికి మించి సమాజ శ్రేయస్సు కోసం ఉపయోగించాలని భావించిన కొందరు సమాన ఆలోచనలు గల కార్టూనిస్టులు, అభివృద్ధి జర్నలిస్టులు (development journalists), సామాజిక కార్యకర్తలు కామిక్స్‌ను ఒక సమాచార సాధనంగా ఉపయోగించాలనే ఆలోచనతో ముందుకు వచ్చారు.

9. కార్టూనిస్ట్ సంస్థలు, సమకాలీన దృక్పథం

దేశవ్యాప్తంగా కార్టూనిస్టులు తమ కళను పెంపొందించుకోవడానికి ఇప్పుడు పలు సంస్థలు ఉన్నాయి. కేరళ కార్టూన్ అకాడమీ (Kerala Cartoon Academy) 1960ల మధ్యకాలం నుండి పనిచేస్తోంది. బెంగళూరుకు చెందిన ఇండియన్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ కార్టూనిస్ట్స్ (Indian Institute of Cartoonists) కూడా దేశంలో కార్టూన్ కళను ప్రదర్శించడం, ప్రోత్సహించడం, భద్రపరచడం అనే లక్ష్యంతో స్థాపించబడిన మరొక సంస్థ.

'ది టైమ్స్ ఆఫ్ ఇండియా' (The Times of India) పత్రికకు చెందిన కార్టూనిస్ట్ సందీప్ అధ్వర్యు, సంపాదకీయాల్లోని కార్టూన్ విభాగం అత్యంత అదనపు ఆకర్షణగా మారిందని పేర్కొన్నారు. సాంకేతికత, ఇంటర్నెట్ వృద్ధి చెందడం వల్ల రాజకీయ కార్టూన్ల గురించిన చర్చ మరింత స్వతంత్రంగా సాగుతోందని, డిజిటల్ ప్లాట్‌ఫారమ్‌లపై కార్టూన్లు విస్తరిస్తుండటంతో సంపాదకీయాలు వాటిపై ఎక్కువ ఆసక్తి చూపుతున్నాయని తెలిపారు. 21వ శతాబ్దం ఒక భారీ కళాత్మక ముందడుగుతో (artistic hope) కూడి ఉంది. ప్రముఖ రాజకీయ కార్టూనిస్ట్ ఇ. పి. ఉన్ని ప్రకారం, భారతీయ రాజకీయ కళ/కార్టూన్లు ఆకర్షణీయంగా, మరింత స్వేచ్ఛగా (open) ఉన్నాయి. ప్రపంచం మరింత దృశ్యమానంగా (visual) మారుతోంది, ప్రజలు చిత్రాల ద్వారా మరింత ఎక్కువగా సంభాషణల్లో నిమగ్నమవుతున్నారు (Sirur, S. 2019).

ఉపసంహారం

స్వేచ్ఛాయుత సమాజాలలో రాజకీయ కార్టూన్లు ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. మారుతున్న కాలానికి అనుగుణంగా రూపం మారినా, ప్రజాస్వామ్యాన్ని బలోపేతం చేయడంలో, ప్రజాభిప్రాయాన్ని ప్రతిబింబించడంలో రాజకీయ కార్టూన్లు ఎప్పటికీ అమూల్యమైనవి. నేటి డిజిటల్ యుగంలో, రాజకీయ కార్టూన్లు ప్రింట్ మీడియా నుంచి సోషల్ మీడియా ప్లాట్‌ఫారమ్‌లకు విస్తరించి ఎక్కువమంది ప్రజలను వేగంగా చేరుకుంటున్నాయి.

- భారతదేశంలో రాజకీయ కార్టూన్ల ప్రక్రియ బ్రిటిష్ పాలనా కాలంలో దిగుమతి అయినప్పటికీ, కాలక్రమేణా భారతీయ సామాజిక, రాజకీయ పరిస్థితులకు అనుగుణంగా రూపాంతరం చెందింది.
- పంతొమ్మిదవ శతాబ్దపు చివరి నుండి వివిధ ప్రాంతీయ భాషలలో వెలువడిన 'పంచ్' అనుకరణ పత్రికలు, పత్రికా స్వాతంత్ర్యానికి, సామాజిక విమర్శకు బలమైన పునాది వేశాయి.
- స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో 'శంకర్స్ వీక్లీ' వంటి ప్రచురణలు భారతీయ రాజకీయ కార్టూన్ రంగానికి స్వర్ణయుగాన్ని అందించి, ఎందరో ప్రముఖ కార్టూనిస్టుల ఆవిర్భావానికి కారణమయ్యాయి.
- 1990ల తదుపరి కాలంలో ప్రింట్ మీడియాలో ప్రాధాన్యత తగ్గినప్పటికీ, డిజిటల్ యుగం, సోషల్ మీడియా, కామిక్స్ జర్నలిజం, గ్రాస్‌రూట్స్ కామిక్స్ వంటి నూతన రూపాల ద్వారా కార్టూన్ కళ సరికొత్త జీవాన్ని సంతరించుకుంది.

పాదసూచికలు

1. www.keralacartoonacademy.com
2. www.cartoonistindia.com
3. http://www.worldcomicsindia.com/comicsjurnalism.html

ఉపయుక్త గ్రంథసూచి

1. Chatterjee, Mrinal. "Cartooning in Journalism." *Communicator*, vol. LII, no. 2, June 2017, pp. 63-73.
2. Chatterjee, S. "Cartooning Democracy: The Images of R. K. Laxman." *PS: Political Science & Politics*, vol. 40, no. 2, 2007, pp. 303-306.
3. Dugalich, N. M. "Political cartoon as a genre of political discourse." *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, vol. 9, no. 1, 2018, pp. 158–172.
4. Greenberg, J. "Framing and temporality in political cartoons: A critical analysis of visual news discourse." *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, vol. 39, no. 2, 2002, pp. 181–198.
5. Khanduri, R. G. "Vernacular Punches: Cartoons and Politics in Colonial India." *History and Anthropology*, vol. 20, no. 4, 2009, pp. 459–486.
6. Khanduri, R. G. "Punch in India: Another History of Colonial Politics?" *Asian Punches: A Transcultural Affair*, edited by Hans Harder and Barbara Mittler, Springer, 2013, pp. 165–184.
7. Lahiri, C. *Bangalir Rangabyanga Charcha*. Patra Bharti, Kolkata, 2012.
8. Laxman, R. K. "Freedom to Cartoon Freedom to Speak." *Daedalus*, 1989, pp. 69–92.
9. Laxman, R. K. *The Tunnel of Time: An Autobiography*. Penguin India, 1989.
10. Mitter, Partha. "Cartoons of the Raj." *History Today*, Sept. 1997, pp. 17-18.
11. Rao, T. R., and D. V. R. Murthy. *Cartoons and Newspapers: An Analysis*. Kanishka Publishers, Delhi, 2014.
12. Sirur, Simrin. "It's regressive, NYT is the loser, Indian cartoonists say as it scraps political cartoons." *The Print*, 2019.
13. Toon Talk. "Professor Priya Raj Interviews." *The Times of India* (Bhubaneswar edition), 15 Nov. 2010.
14. Unny, E. P. "Cartooning chartbusters." Paper presented at the symposium on *God's Own Country*, Kerala, Sept. 2012.
15. Weber, W., and H. M. Rall. "Authenticity in comics journalism. Visual strategies for reporting facts." *Journal of Graphic Novels and Comics*, vol. 8, no. 4, 2017, pp. 376–397.

How to cite this article:
డా. ఎస్. మహమ్మద్ షమీర్ (2026). భారత దేశంలో కామిక్స్ జర్నలిజం: పొలిటికల్ కార్టూన్లు. *AUCHITHYAM*, 7(11), 11–20.
https://doi.org/10.5281/zenodo.24001173

© 2026 AUCHITHYAM. Published under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) licence.

గమనిక: *ఈ పత్రికలోని వ్యాసాలలో అభిప్రాయాలు రచయితల వ్యక్తిగతమైనవి.*
వాటికి సంపాదకులు గానీ, పబ్లిషర్స్ గానీ ఎలాంటి బాధ్యత వహించరు.